

מי צריך טוב-יודיצה?

יובל קרניאל

התשמ"ד-1984, הידוע בשם "סעיף הסוביידיצה". תכליתו של האיסור המשפטי הוא, כשמו, להגן על ההליך המשפטי מפני הפגיעה הרעה של הפרסום בתקשורת. הגבלת הביטויים והפרסומים בתקשורת נועדה להגן על תקינותם ועל תדמיתם של הליכים שיפוטיים שמטרתם הכרעה צודקת בשאלות שנויות במחלוקת, כלומר עשיית צדק (שגב, 2001, עמ' 9). כאן המקום להדגיש את המטרה הכפולה של האיסור: הגנה על תקינות ההליך, כלומר על יכולתו להגיע לתוצאה צודקת, ועל תדמיתו של ההליך השיפוטי, כלומר על אמון הציבור בתוצאה הצודקת.

איסור הסוביידיצה – רקע והיסטוריה

עבירת הסוביידיצה מקורה במשפט האנגלי. המחוקק המנדטורי, ובעקבותיו המחוקק הישראלי, אימצו את האיסור שעבר גלגולים שונים, אך נותר עד היום בספר החוקים הישראלי. עד שנת 2002 קבע החוק איסור רחב על פרסום דברים הקשורים לעניין התלוי ועומד בבית משפט. האיסור חל עד אז גם על עניינים אזרחיים, מנהליים, וכמובן על נושאים פליליים. בשנת 2002 תיקן המחוקק את החוק וצמצם את תחולתו. היום האיסור חל רק על הליכים פליליים, ומכסה פרסומים שמטרתם להשפיע על מהלך המשפט או על תוצאותיו.

למרות היקפו הרחב של האיסור, ואף על פי שלא תמיד הקפידה התקשורת על ציות לחוק, נמנעה התביעה הכללית מאכיפה משמעותית שלו. למעשה, היועצים המשפטיים לממשלה אימצו במשך השנים מדיניות מובהקת של הימנעות מאכיפת הדין (סגל, 1975; נגבי, 1995, עמ' 139; רובינשטיין ומדינה, 1996, עמ' 1054).

רק במקרים מעטים נדון הנושא בבית משפט, אולם כאשר מגיע הדיון לבית משפט נוטה בית המשפט להחמיר עם העיתונות, להדגיש את חשיבות האיסור ולהרחיב את גבולותיו. בפרשת דיסנצ'יק (ע"פ 126/62 דיסנצ'יק נ. היועץ המשפטי לממשלה פ"ד יז 169) עסק בית המשפט בהשפעתו של פרסום בעיתון של הודאה של נאשם בעבירה של רצח. השופט זוסמן קבע כי פרסום כזה יוצר אפשרות סבירה להשפעה על עדים ועל המשפט, ולכן הוא עבירה. השופט ברנזון העריך כי פרסום של הודאה כזאת עלול להשפיע גם על שופט מקצועי. בפרשת אזולאי (ע"פ 696/81 אזולאי נ. מדינת ישראל פ"ד לו (2) 565) פרסם העיתון ידיעות אחרונות ראיון עם נאשם שהורשע אך טרם נגזר דינו. בתי המשפט בכל הערכאות הרשיעו את העיתונאית, והשופט ברק קבע בפסק דין מקיף פרשנות מרחיבה לאיסור כי די באפשרות סבירה של השפעה על גזר הדין (להבדיל מעצם ההרשעה) וביסוד נפשי של רשלנות של העיתונאית (שלא בדקה כי גזר הדין ניתן לפני הפרסום) כדי לחייב אותה בעבירה,

משפטים פליליים של אנשי ציבור בולטים, כמו גם משפטים עם סיפור אנושי מיוחד, אינם נחלתם הבלעדית של השופטים, של בתי המשפט ושל הפרקליטים. המשפט מתנהל קודם כול בזירה הציבורית, באמצעי התקשורת, בטלוויזיה, בעיתונות הכתובה, ברדיו ובאינטרנט (זאב סגל ואח', 2011). רק לאחר חודשים או אפילו שנים עובר הנושא אל אולמות בתי המשפט והופך להליך משפטי שבסופו פסק דין וגזר דין. המשפט הציבורי או משפט הציבור הנערך בראש ובראשונה במרחב הציבורי של התקשורת קודם להכרעת הדין של השופטים, ובמקרים רבים חשוב לא פחות. עליית כוחו של מוסד התקשורת והירידה באמון הציבור בבתי המשפט (רטנר, 2010; יער ואלקלעי, 2010; אריאן, 2010) הם הגורמים המשנים את מאזן הכוחות בין משפט לתקשורת, ומחייבים גם שינוי נורמטיבי (ברק, 2004, עמ' 49-54).

משפטו של נשיא המדינה לשעבר, משה קצב, הוא מקרה בוחן להתנהלות התקשורת ובית המשפט סביב משפט פלילי, תוך התעלמות כמעט מוחלטת מאיסורי הפרסום המוכרים כאיסור הסוביידיצה. מקרה זה מאפשר לבחון את הצורך בהמשך קיומו של האיסור, כלומר בשאלה אם אנו עדיין צריכים את איסור הסוביידיצה.

בתי המשפט נגד התקשורת – סעיף הסוביידיצה

בתי המשפט נאבקים בתופעה שהם מכנים "משפט התקשורת" בזעם. פעם אחר פעם מתבטאים שופטים בחריפות כלפי התופעה של משפט התקשורת, אך זו רק גוברת ותופסת תאוצה. המגמה הברורה, המשתקפת מפסקי הדין עצמם, היא של ירידה במעמד, בחשיבותם ובביטחונם העצמי של השופטים, של בתי המשפט ושל פסקי הדין, ושל עלייה בהשפעת השיפוט הציבורי באמצעות התקשורת. בסופו של יום, גם כוחם והשפעתם של פסקי הדין תלויים במידה רבה באופן הסיקור ובפרשנות הניתנים להם בתקשורת (בוגוש והולצמן גזית, 2009).

המאבק על אופיו ועל טיבו של הסיקור התקשורתי של משפטים פליליים מבטא מאבק עמוק יותר בין מוסדות התקשורת למוסדות המשפט בחברה הישראלית. שני המוסדות זוכים למעמד מיוחד והם כוחות חשובים ומשפיעים בישראל, בעיקר על רקע ירידה מתמשכת בכוחו של הממסד הפוליטי בכלל (Putnam, 2000) ושל הכנסת והממשלה בפרט (Peri 2004). אמון הציבור בשופטים נחשב לנכס היקר ביותר שלהם (ברק, 2004) ומכאן רגישותו של הממסד המשפטי כולו למעורבות של התקשורת בסיקור עניינים משפטיים (פלג, 2006). הכלי המשפטי המרכזי שבו מתמקד המאבק של בתי המשפט בתקשורת הוא סעיף 71 לחוק בתי המשפט (נוסח משולב)

פרסמו ראו שגב ומרדכי קרמיצר מחקר מקיף שעסק בעבירה, וצינו שהיא אות מתה (שגב, 2001), אך תלו זאת בנוסחו העמום והלא מוצלח של החוק. נוסח זה עבר שינוי ותוקן בשנת 2002. למרות זאת, ואף על פי שהתקשורת הפכה בוטה וחרפה יותר בכל הנוגע לפרסומים הקשורים להליכים פליליים תלויים ועומדים, לא חל שינוי במדיניות של אי אכיפה. זהו נימוק כבד משקל לצורך למחוק את העבירה מספר החוקים. העובדה שהחוק לא נאכף כלל, גם לאחר שתוקן ונוסח באופן מדויק וצר יותר, מוכיחה כי אין בישראל יכולת או רצון לאכוף את ההגבלה הזאת על התקשורת. עצם קיומו של האיסור בספר החוקים הוא פגם חריף של שלטון החוק ואפליה בין אלה המקיימים את החוק כלשונו וסובלים בשל כך מנחיתות לעומת אלה המפרים אותו אך הננים מחסינות עקב מדיניות אי האכיפה. הגיעה העת לקבל החלטה אמיצה וחיונית. האם בישראל מותר או אסור לפרסם דברים על משפט פלילי התלוי ועומד בבית משפט, גם כשדברים אלה עלולים לפגוע בתקינות ההליך המשפטי או בתדמיתו? המצב הקיים של השלמה מצטברת עם הפרתו הבוטה, פוגע קשה ביחסים שבין המשפט לתקשורת ובעיקרון של שלטון החוק ושל שוויון בפני החוק. במציאות נורמטיבית זו אנו עדים שוב ושוב לביקורת של בתי המשפט על העיתונות שמפרה את החוק, ולביקורת עקיפה על רשויות התביעה שמשלימות עם ההפרה הזו, ולא עושות דבר.

תקשורת, משפט ואתיקה

להשלמת התמונה חשוב להוסיף את הפן האתי של הנושא. לצד הוראות החוק שאינן נאכפות קיימות הוראות נוספות מתחום האתיקה המקצועית של העיתונות. המבטא הבולט ביותר של האתיקה המקצועית בישראל (לימור, 2003) הוא תקנון האתיקה של מועצת העיתונות (מועצת העיתונות בישראל, 2010) המקדיש מקום נרחב לעיסוק בתחום. סעיף 12א לתקנון קובע כי בפרסום יש לכבד את העיקרון היסודי שכל אדם הוא בחזקת חף מפשע אלא אם הוא נמצא אשם בדין. תקינות מפורטים מן השנים 2002 ו-2007 מכסים את הטיפול בפרסום שמות חשודים, וגם בפרסום שעלול להשפיע על ההליך. סעיף קטן ג קובע במפורש כי "אין ליצור מראית עין מובהקת של כוונה להשפיע על תוצאות המשפט". גם תקנון האתיקה החדש של רשות השידור (קרניאל, 2009) כולל התייחסות נרחבת לנושא, וקובע: "רשות השידור מכבדת את העיקרון היסודי שכל אדם חף מפשע, אלא אם הרשיע אותו בית משפט. אין לגזור דינו של חשוד, עצור או נאשם, ויש להימנע מלהוסיף על עונשם". הוראות אלה, כמו הוראות החוק, אינן נאכפות ואין בנמצא ולו החלטה אחת של בית דין לאתיקה או של נציב תלונות הציבור העוסקים באכיפתן. הקשר בין חוק לאתיקה בתחום העיתונות הוא מורכב. במקרים אחרים בעבר, כאשר האתיקה התגלתה כלא יעילה מספיק, נוצר הצורך בחוק (זמיר, 2003). במקרה הנוכחי ייתכן שדווקא קיומו של חוק שאינו נאכף כלל שומט את הקרקע מתחת ליכולת ליישם את כללי האתיקה בנושא. אולי דווקא ביטול החוק, שאינו מיושם, ישאיר את הזירה לכללי אתיקה ויוכל לצמוח תהליך של דיון מקצועי ואתי בגבולות הסיקור הראויים של הליכים משפטיים.

כמו כן חשוב לזכור ולציין שקיימים כלים ואמצעים משפטיים נוספים להרתיע, לצנן ואף להעניש פרסומים בלתי אחראיים ומזיקים המתייחסים להליכים משפטיים תלויים ועומדים. כך למשל אפשר

כלומר אין צורך בכוונה להשפיע על ההליך המשפטי. על פסק הדין הזה נמתחה ביקורת חריפה בטענה שהוא מעניק משקל יתר לאינטרס של תקינות ההליך המשפטי על חשבון חופש הביטוי וחופש העיתונות (קרמיצר 1986, עמ' 164; פלר, 1987, עמ' 581). המקרה השלישי שבו הוגש כתב אישום וניתנה הרשעה נכפה על היועץ המשפטי לממשלה בהחלטה של בג"צ. המדובר בעתירה של עורך הדין יורם שפטל, שדרש להעמיד לדין את העיתונאי נח קליגר על פרסומים ובהם ניתח ראיות ונקט עמדה ברורה באשר לזהותו של הנאשם דמיאניוק, ואשמתו במעשים החמורים בהם הואשם. היועץ המשפטי לממשלה החליט לא להעמידו לדין בנימוק של חופש הביטוי. בית המשפט העליון בהחלטה ברוב דעות (מפי השופט כץ, מול דעת מיעוט של השופט אור) הפך את החלטת היועץ. הייתה זו ההחלטה הראשונה שבה התערב בית המשפט העליון ושינה החלטה של יועץ משפטי. פסקי הדין המרשיעים והחלטות בית המשפט העליון עומדים בניגוד למדיניות התביעה ולהנחיות שנתנו היועצים המשפטיים לממשלה בנושא. דווקא מדיניות התביעה והנחיות היועצים נתנו משקל גדול לעקרונות חופש הביטוי וזכות הציבור לדעת (בג"צ 223/88 שפטל נ. היועץ המשפטי לממשלה פ"ד מג(4) 356).

בשנת 1992 פרסם היועץ המשפטי לממשלה הנחיות לתובעים בנושא העבירה (הנחיות לתובעים, 1992). לפי הנחיות אלה אפשר להגיש כתב אישום על עבירה זו, סוביידיצה, רק בהסכמה בכתב של היועץ המשפטי לממשלה או של פרקליט המדינה. מבחינה מהותית קובעת ההנחיה כי יש להגיש כתב אישום רק בעקבות פרסומים שמעוררים חשש להשפעה על מהלך המשפט. ההנחיות התמקדו בחשש להשפעה על עדים, ויצאו מנקודת הנחה שאין בדרך כלל בפרסומים בתקשורת חשש להשפעה על השופטים. בשנת 2005, לאחר תיקון החוק וצמצום העבירה לתחום ההליך הפלילי בלבד, פרסם היועץ המשפטי לממשלה מני מזוז הנחיות חדשות. בהנחיות אלה הדגיש היועץ כי יש לנקוט ריסון ואיפוק בחקירה והעמדה לדין של עבירה זו מחשש לפגיעה לא מיתית בחופש הביטוי. למעשה, מאז פרסום הנחיות היועץ ב-1992, וגם לאחר ההנחיות החדשות מ-2005, לא נאכף איסור הסוביידיצה. בפסק דין שניתן ב-1994 בקשר לעניין דרעי, דחה בית המשפט העליון עתירה שביקשה להעמיד לדין את מנהל המחלקה הפלילית בפרקליטות המדינה בגין דברים שאמר בראיון עיתונאי. בית המשפט סירב להורות על העמדה לדין ועל חקירה פלילית, אך ציין שראוי כי פרקליט מטעם המדינה לא יתראיין בנוגע למשפט פלילי שהוא מנהל (בג"צ 2302/94 דרעי נ. היועץ המשפטי לממשלה [לא פורסם]). בפרשת דרעי נקט היועץ המשפטי לממשלה צעד מעניין כאשר בחר לא לפתוח חקירה ולא להעמיד לדין עיתונאים, אך כתב מכתב לכמה עיתונים והזהיר אותם מפרסום סוביידיצה מחשש להשפעה על עדים (נגבי, 1995, עמ' 142).

מסקירה זו מתברר כי איסור הסוביידיצה הפך בעשרים השנים האחרונות לאות מתה לחלוטין בספר החוקים הישראלי, בדומה למגמה דומה בעולם המערבי כולו. כך למשל בארצות הברית קבע בית המשפט העליון כבר ב-1941 כי אין להגביל פרסומים בסיקור הליכים משפטיים, אלא במצבים קיצוניים של סכנה ברורה ורצינית לפגיעה בתקינותם של ההליכים השיפוטיים (*Bridges v. State of California* 314 U.S 252, 86 L. Ed. 192 [1941]). בשנת 2001

משפט לתקשורת (Haltom, 1998).

גם בפרשת רומן זדורוב שהורשע ברצח בקצרים נאמרו דברים כמעט זהים בפסק הדין של בית המשפט המחוזי בנצרת: "בתיק זה דומה כי נחצו כל הקווים, אין אנו מדברים בעבירה על ס' 71 לחוק בתי המשפט (סוביידיצה) אלא בפרסומים אשר היו לא פעם מגמתיים ומשתלחים" (תפ"ח [נצ' 502/07 מדינת ישראל. נ. רומן זדורוב [ניתן ביום 14.9.2010]). בפרשה זו עסקה התקשורת בהרחבה וכלי תקשורת שונים אימצו גישות שונות לסיפור ולהרשעה. הערוץ הראשון שידר תחקיר שעורר ספקות באשמתו של זדורוב גם לאחר שהורשע בבית משפט, וערוץ 10 שידר תחקיר שתמך בהרשעה וביסס אותה. לעתים אדם שהורשע וגם הציבור והתקשורת לא מקבלים את ההרשעה, ונאבקים נגדה. מוכרים סיפורים לא מעטים שבהם הורשעו חפים מפשע, ורק שנים מאוחר יותר התגלה כי הם חפים מפשע. העובדה שהמערכת המשפטית עלולה לטעות ולהרשיע חפים מפשע היא אחד הנימוקים החזקים בעד ביקורת ציבורית, גם תוך כדי הליך פלילי ופרסומים ללא גבולות על עניינים משפטיים תלויים ועומדים. לפעמים הפרסומים בתקשורת והביקורת על המשטרה, על התביעה, על העדים ועל בתי המשפט יכולים לתרום לחשיפת האמת.

בתי המשפט והשופטים חשים חוסר אונים מול התופעה, ממשיכים לעסוק בה בפסקי הדין, מחריפים את הרטוריקה נגדה, אך מסרבים להפנים את משמעותה ואת חוסר התוחלת שבמאבק נגדה. במחקר שנערך לאחרונה בנושא זה נמצא כי לשופטים יש ביקורת חריפה על סגנון הסיקור התקשורתי, על היעדר אובייקטיביות בסיקור ועל עירוב של דעה ועובדה (פלג ובוגוש, 2010). שופטים רבים, לרבות שופטי בית המשפט העליון, התבטאו כי הסיקור התקשורתי של משפט רמון היה מוטה ומגמתי לטובת שר המשפטים לשעבר (שם, עמ' 28). עמדה זו לא הפריעה, ואולי אף תרמה, להרשעה החד משמעית של השר רמון. ובפסק הדין של משה קצב קבע בית המשפט כי התקשורת חצתה שוב את הקווים האדומים, וכי היה שוקל את ביטול כתב האישום מטעמי הגנה מן הצדק אלמלא נטל הנשיא לשעבר קצב חלק בקרנבל התקשורתי והיה שותף מלא לניהולו של המשפט בתקשורת (תפ"ח [ת"א 1015/09 מדינת ישראל. נ. משה קצב [ניתן ביום 30.12.2010]).

בדברים אלה מגלים השופטים חוסר הבנה למציאות התקשורתית המודרנית, וגוזרים על חשודים ונאשמים גזירה שאינם יכולים לעמוד בה. האם סביר לדרוש מאיש ציבור מרכזי, כמו נשיא המדינה, שנחשד בעבירות חמורות והסיפור מתגלגל בתקשורת, שישתוק ולא יגיב? ודאי שלא. לכל אדם יש זכות להגן על עצמו ועל שמו הטוב, ולציבור יש זכות לקבל ולשקול את גרסתו ואת עמדתו של החשוד או הנאשם. ודאי כשהוא איש ציבור החייב דין וחשבון לציבור שבחר בו. משפט הציבור חשוב לאיש הציבור לא פחות, ואולי יותר, מגזר הדין של בית המשפט.

יתרה מזאת, אנשי ציבור הלוקחים חלק בהליך משפטי מבינים היטב כי גורלם ייחרץ לא רק בידי בית המשפט אלא גם, ואולי בעיקר, בידי הציבור הרחב והתקשורת שתסקר, תפרש ותמסגר את האירוע ואת השפעתו על האיש ועל החברה הישראלית. אחת התופעות החדשות היא לכן שימוש בהליך המשפטי, בהופעה בבית משפט ואפילו בעדות עצמה מעל דוכן העדים כדי לנסות למסגר מחדש את הסיקור התקשורתי, גם כאשר אין לכך שום משמעות משפטית.

לעשות שימוש בעוולת לשון הרע או אפילו בעבירה של פרסום לשון הרע כאשר הפרסומים עלולים לפגוע בשם הטוב של חשוד, נאשם או עד. במקרים מתאימים אפשר גם להפעיל את החוק הפלילי האוסר שיבוש הליכי משפט. חוק זה קובע כדלקמן:

העושה דבר בכוונה למנוע או להכשיל הליך שיפוטי או להביא לידי עיוות דין, בין בסיכול הזמנתו של עד, בין בהעלמת ראיות ובין בדרך אחרת, דינו – מאסר שלוש שנים; לענין זה, "הליך שיפוטי" – לרבות חקירה פלילית והוצאה לפועל של הוראת בית משפט.

במקרים אחרים יכול בית המשפט, כאשר הפרסומים בתקשורת גורמים עוול לנאשם, לבטל את כתב האישום או לזכות את הנאשם בטענת "הגנה מן הצדק", כמו שנטען בפרשת קצב (תפ"ח [ת"א 1015/09 מדינת ישראל. נ. משה קצב [ניתן ביום 30.12.2010]). כל אלה כלים יעילים וחריפים יותר מאיסור הסוביידיצה, ודי בהם כדי לטפל במקרים הקשים בהם נגרם נזק של ממש להליך משפטי, או לאמון הציבור בתקינותו.

סיקור המשפט בתקשורת: פרשות חיים רמון, רומן זדורוב ואהוד אולמרט

בשנים האחרונות דומה שהתקשורת הישראלית, ממש כמו בתקשורת העולמית במערב (Geis, 2008), למדה להתעלם מהאיסור החוקי ומההנחיות האתיות בנושא. הפרסומים בעניינים התלויים ועומדים בבתי משפט הפכו לשגרה במשפטים של אנשי ציבור ונאשמים מפורסמים אחרים. בתקשורת החדשה, כפי שהגדירו אותה פלג ובוגוש (פלג ובוגוש, 2010), נערך הליך שיפוטי מקביל בתקשורת, והתפקיד השיפוטי נמסר לעיתונאים ולציבור הרחב. כניסתם של המדיה החדשים, של אתרי אינטרנט, של בלוגים ושל רשתות חברתיות המפיצות מידע ללא בקרה, ללא מודעות להסדרים החוקיים וללא כללים אתיים, יוצרת מציאות חדשה של חופש ביטוי (קרניאל, 2000) ותורמת לשיח ציבורי ותקשורתי ענף וער בנושאים משפטיים, ללא מגבלות של איסורי הסוביידיצה, בדומה להיעדר מגבלות אחרות (Karniel, 2009). לטיפול התקשורתי הער בנושאים משפטיים יש כמובן השלכות גם על ההליך עצמו וגם על הנראות שלו, כלומר על אמון הציבור בטוהר ההליך ובאי תלותם של השופטים. כך, למשל, בסקר שערכה לשכת עורכי הדין והקיף 2,235 עורכי דין, נמצא כי 82 אחוז מקרב עורכי הדין סבורים כי התקשורת משפיעה על החלטות בתי המשפט (לוי וינריב, 2011). בכנס לשכת עורכי הדין התבטאו עיתונאים בגלוי בנושא ואף טענו ששופטים חושבים כי חשיפה תקשורתית חיובית עוזרת להם בקידום (עורך הדין, 2011). בתי המשפט מתקשים להשלים עם התופעה. בפרשת השר חיים רמון, שהועמד לדין והורשע בעבירה של מעשה מגונה (ת"א [שלום ת"א 5461/06 מדינת ישראל. נ. חיים רמון [ניתן ביום 31.1.2007]), חשו השופטים כי הם נאבקים בכוחות חזקים המנסים להטות את המשפט באמצעות פרסומים בתקשורת. בפסק דינם לא חסכו השופטים את שבטם מהתקשורת וכתבו: "בתיק זה נחצו כל הקווים האדומים, המושג סוביידיצה דורדר לתהומות שלא הכרנו". וגם: "תחשתנו הייתה שנעשים ניסיונות, לעיתים ע"י מסרים מסויים לעיתים בבוטות, להטות משפט". אותם קווים אדומים נחצו שוב ושוב גם ברטוריקה של השופטים. השופטים מתקשים להסתגל לאופן הסיקור של התקשורת החדשה ולהשלים עם השינוי שחל בשיח שבין

במשבר הזה עשה קצב טעויות רבות. חלקן טעויות משפטיות, שגבלו בהטרדת עדים ושיבוש מהלכי המשפט, אך בעיקרן הן היו טעויות של התנהלות תקשורתית. אפשר לומר שפרשת קצב הוכרעה בזירה הציבורית התקשורתית עוד בטרם ההכרעה בזירה המשפטית. הפרסומים בתקשורת הם כנראה שהביאו את הפרשה למיצוי במשפט פלילי, וסיכלו את האפשרות של עסקת טיעון. התוצאה של ההליך המשפטי, ללא התערבות התקשורת, יכולה הייתה להיות טובה פחות. פרשת משה קצב מראה לנו כי לפעמים משפט הציבור בתקשורת והדיון הציבורי חשובים לא פחות ומניבים תוצאות חשובות וטובות לא פחות ואולי יותר מההליך המשפטי הפורמלי.

משה קצב הצליח למנוע במשך שנים פרסומים בתקשורת והגשת תלונות במשטרה על הטענות שהושמעו נגדו בחדרי חדרים על הטרדות מיניות ומעשים מגונים שנעשו במשך שנים ארוכות. קצב הצליח ברגע קריטי לשכנע את היועץ המשפטי לממשלה, מני מזוז וצוות פרקליטים בפרקליטות, שאפשר להסתפק בהרשעה סמלית בעבירה של הטרדה בלבד עם עונש של מאסר על תנאי בלבד. זה היה הישג משפטי ודוגמה לכך שהליך משפטי יכול להוביל לטשטוש האמת ולא לחשיפתה (יעוז, 2010). דווקא התקשורת היא שהובילה כאן את השאיפה לחשיפת האמת. באמצעות פרסומים שיטתיים של עדויות הקורבנות, שכללו טענה מפורשת על עבירות אונס, דחקה התקשורת את הנשיא לשעבר לפינה. בפינה הזו הרגיש קצב כי הוא כבר הורשע בידי הציבור ב"משפט התקשורת", וכי הדרך היחידה לקבל מחילה ציבורית תהיה בזיכוי בבית משפט. משפט הציבור בתקשורת כנראה הוביל את משה קצב לבטל את עסקת הטיעון, והביטול הוביל לעריכתו של משפט פלילי עד למיצוי ההליך וחשיפת האמת המלאה.

תפקידם של התקשורת ושל אמנון אברמוביץ, שחשף את הפרשה, היה מכריע בחשיפה, בפרסום, באיתור ובהצפה של קורבנות נוספים, ובסיומה של השתיקה שאפפה שנים רבות את הפרשיות המיניות של קצב. התקשורת לא קיבלה את עסקת הטיעון כסיום ראוי לפרשה ודרשה את בירורה עד תומה. העיסוק של התקשורת בפרשת קצב, גם כאשר הוא נגע בעדויות של קורבנות ושל עדים, היה לא רק חלק בלתי נפרד מזכות הציבור לדעת, אלא תרם תרומה של ממש לקיומו של הליך משפטי מקצועי ומלא בהמשך הדרך, שהוביל לחשיפת האמת.

משה קצב והתקשורת

טעותו העיקרית של קצב הייתה במלחמת החורמה שקידש נגד המתלוננות ונגד התקשורת. בזיכרון הקולקטיבי שלנו נחרט מופע האימים שלו נוכח מצלמות הטלוויזיה ובהאשמת התקשורת בכלל, ערוץ 2 וגדי סוקניק. הופעת האימים הדגישה לעין כול את הצד האלים של האיש, שהיה מוסתר היטב מהתקשורת במשך כל הקריירה הציבורית הארוכה. ההתקפה הישירה על המתלוננות, והטענה שהן "זונות" ועל העיתונאים שהביאו את הסיפור, עוררה תגובה רחבה של תמיכה בהן. מתלוננות נוספות מהעבר הרחוק התגייסו לסייע ולפרסם פרטים מהעבר. העיתונאים הבהירו שאין מדובר בעוד פרשת חיים רמון, אלא בדברים קשים הרבה יותר.

במקום לנסות לסיים את הפרשה באופן מהיר ושקט ככל האפשר תרם קצב לליבוי הלהבות, הגביר את העוצמה והפך את תלונתו

דוגמה מובהקת לכך אפשר למצוא לאחרונה בעדותו המקיפה של אהוד אולמרט במשפט הפלילי. בעדותו אמר אולמרט כי הוא "נלחם על חייו", ולשם כך ביקש ואף קיבל רשות מבית המשפט למסור עדות מקיפה על תולדות חייו, על בית גידולו הפוליטי והציבורי, על תרומתו המקיפה לחברה, ועל התנהלותו לאורך שנים בנוגע לתרומות ולנסיעות לחו"ל. דברים אלה אינם רלוונטיים כלל להליך השיפוטי ולעובדות הנכללות בכתב האישום. השופטים המנוסים יודעים זאת היטב, וברור שאין לדברים השפעה ישירה על הערכתם את המעשים הנוגעים לכתב האישום. מטרת העדות הייתה הסיקור התקשורת, הכותרת בעיתון וניסיון להשפיע על דעת הקהל, שיכולה בהמשך לחזור ולהשפיע על השופטים בשלב ההכרעה וגזירת הדין (חסון, 2011). במאבק הזה על דעת הקהל לוקחת חלק גם המשטרה והתביעה. בסמיכות זמנים שאולי לא הייתה מקרית אלא תגובה על עדותו הנרחבת של אולמרט שפורסמה בעיתונות, פרסם עיתון הארץ תחקיר מקיף על פרשת הולילנד על פני יותר מעשרה עמודים וכלל ציטוטים נרחבים מהחקירות במשטרה בפרשה (וייץ, 2011). הפרסומים עלולים אמנם להשפיע על ההליך המשפטי המתנהל, או הצפוי להתנהל, אך דומה שביסודם מונחת השאיפה לשרת את זכות הציבור לדעת, ולהשפיע על השיח הציבורי ועל "משפט הציבור", להבדיל מהמשפט הפלילי.

משפט קצב: מקרה מבחן לניהול משבר משפטי ותקשורת

היום כל משפט בולט שזוכה לחשיפה ולעניין ציבורי מתנהל גם בבתי המשפט, במסגרת ההליך המשפטי הפלילי, ובמקביל במרחב הציבורי, באמצעי התקשורת. נאשמים, ובמקרים רבים גם המשטרה והפרקליטות, מנהלים את התיק פעמיים. המאבק הוא גם על הרשעה או זיכוי בבית משפט, וגם על דעת הקהל ואמון הציבור. כך התפתחה המיומנות, ויש אומרים המקצוע, של ניהול משברים משפטיים בתקשורת. לעתים הפרסום התקשורת הוא גורם משמעותי בהתפתחות המשפטית, ומשפט הציבור מתקיים במקביל ונוסף על ההליך המשפטי הפלילי בבית המשפט. ההבחנה שאני מציע בין המשפט הפלילי המתנהל בבית משפט למשפט ציבורי המתנהל בתקשורת, מכייה בכך שלשני הדברים יש תפקיד לגיטימי וחשוב בדמוקרטיה. ברור שיש חשיבות לקיומו של הליך הוגן שבו נשמרות זכויות הנאשם ומתבררת האמת המשפטית. עם זאת יש חשיבות גם לקיומו של דיון ציבורי שבו מלבן הציבור באמצעות התקשורת את הנושא, נחשף לעובדות, לטענות ואפילו לעדויות המסייעות לכל אדם לגבש עמדה ודעה. לעתים האמת הציבורית או העיתונאית אינה זהה לאמת המשפטית, אך גם לה יש חשיבות וערך. ידועים מקרים שבהם למרות הרשעה במשפט פלילי בבית משפט המשיך הנאשם שהורשע, בתמיכת התקשורת, לטעון לחפותו, והגיע למשפט חוזר ולזיכוי (סנג'רו, 2005). אכן, גם בתי המשפט יכולים לטעות ולהרשיע חפים מפשע, כמו במקרה המפורסם של עמוס ברנס (סנג'רו וקרמניצר, 1999). לכל אחד מהמוסדות תפקיד נפרד ושונה. הדיון התקשורת אינו מבטל את ההרשעה הפלילית, ולהפך. הפרסום התקשורת המרשיע אינו מוביל תמיד להרשעה בדין.

כאשר ניגשים לניהול המשבר בתקשורת ולתגובה במישור הציבורי, יש לפעול באופן זהיר ולהתחשב במגבלות המשפטיות והאתיות. ניהול משבר תקשורת הוא מיומנות, מקצוע וגם אמנות.

הקשר בין התקשורת, החקירות והספיץ...

תפקידה וגבולותיה הראויים של התקשורת בסיקור המשפט הפלילי

אמצעי התקשורת משמשים במה נוספת להתנהלותו של ההליך המשפטי. התקשורת אינה רק זרועו הארוכה של הציבור לצורך איסוף מידע על הליכי המשפט ופרסומו ברבים (דין וחשבון הוועדה לבחינת הפתיחה, 2004), אלא זירה מקבילה להתגוששות בין התביעה לבין ההגנה בכל הנוגע לשאלת אשמתו וחפותו של נאשם. התקשורת היא גם הזירה המעצבת את דעת הקהל בנוגע למוסדות המשפט, ומשפיעה במידה רבה על אמון הציבור במוסדות המשפט (Haltom & McCaan, 2004).

בתי המשפט מכירים אמנם בחשיבותה של פומביות הדיון, ובצורך לממש וליישם את זכות הציבור לדעת על פעולותיהן של רשויות האכיפה, התביעה והמשפט, אולם מתקשים לקבל את הפונקציה הנוספת של התקשורת כמתחרה ישירה של בתי המשפט בשאלות של אמת וצדק. הרטוריקה של בתי המשפט מקבלת את הצורך בביקורת

של א' מבית הנשיא לפרשה מתמשכת של תלונות על אירועים דומים מהעבר. בתחילת הפרשה אפשר היה לסיים אותה בהתפטרות מהירה, התנצלות ופיצוי, אך הוא נאחז בכיסא ויצא להתקפה. בהמשך ניתנה לו, כאמור, הזדמנות פז להסכים לעסקת טיעון מקלה באופן שרורייטי. הטיפול המערכתי בפרשת קצב מלמד כי מערכות השלטון והמשפט שלנו מתקשות לעתים להתמודד עם כוחות גדולים ועם ההשפעה של בכירים מקושרים ושל עורכי דינם (יעוז, 2010). הכוח המרכזי שעמד לכל אורך הדרך לצדן של הקורבנות ולא היסט לחשוף את קצב בקלונו היה כוחה של התקשורת. היא שדחפה לכתב אישום חמור והצליחה גם לסכל את עסקת הטיעון. הכיסוי התקשורתי של הפרשה הוא שהוביל את קצב לסרב לעסקת הטיעון המקלה. קצב הבין כי נוכח הליניץ' התקשורתי שעבר, גם עסקת טיעון מקלה תשמר את הדימוי התקשורתי שלו כ"עבריינין מין סידרתי". הדרך היחידה שנתרה לו לשקם את מעמדו ואת כבודו הייתה לנסות להמר, הימור מרחיק לכת, על זיכוי בבית משפט.

גם חסרונות וגם טעויות. השופטים והמשפטים חוששים ונרתעים מסיבות מובנות מכוחה של התקשורת. גם הוועדה שהקים שר המשפטים לבחינת הפתיחה של בתי המשפט בישראל לתקשורת אלקטרונית (**דין וחשבון הוועדה לבחינת הפתיחה**, 2004) הגיעה למסקנה שיש לתת משקל נכבד לחששות מפני סיקור אלקטרוני של הליכי המשפט. תוצאה זו מובנת נוכח הרכבה של הוועדה, שבראשה עמדה דורית בייניש, והיא כללה שופטת נוספת ותשעה משפטים, לצד איש אקדמיה אחד מתחום התקשורת שאינו משפטן (גבי וימן).

נושא הסוביידיצה הוא אכן זירה למאבק המוסדי בין מוסדות המשפט לבין מוסדות התקשורת. באופן מעניין, הרטוריקה של הדיון נשלטת על ידי בתי המשפט המגנים שוב ושוב את התקשורת. התקשורת אינה עסוקה ברטוריקה של הכשרת מעשיה, אלא בהתעלמות מהאיסור.

לא נכון להפוך את פסקי הדין למאמרים פובליציסטיים נגד התקשורת המגנים אותה שוב ושוב על עיסוקה בנושאים פוליטיים. כתיבה זו, מבלי שניתנה לתקשורת הזדמנות להתגונן או לטעון טענות ולהסביר את עצמה, חושפת את חולשתם של בתי המשפט ואת חוסר האונים מול הפרסומים בתקשורת. הציבור יודע היטב את אופיה ואת מהותה של התקשורת המסחרית בישראל, את המאפיינים של רדיפת הרייטינג, את הנטייה לצהוב, את המרדף אחר הסקופ, את ניגודי העניינים, את הספינים, את הקשר עם ההון והשלטון ואת ההתעלמות מהכללים בתחום האתיקה והמקצועיות. לבתי המשפט יש את הבעיות שלהם. גם בין כתליו של בית המשפט יכולות להתרחש עוולות קשות, ורק הוא יכול לשלוח חפים מפשע לשבת בכלא לשנים ארוכות. התקשורת חלשה הרבה יותר. כוחה של התקשורת ותפקידה הוא בביקורת על העוצמה השלטונית ועל מוסדות השלטון (Caspi & Limor, 1999), גם על העוצמה השלטונית של מערכות אכיפת החוק – המשטרה, הפרקליטות ובתי המשפט. זהו תפקידה, בזה כוחה, וזהו המחיר שמשלמת לעתים חברה חופשית ודמוקרטית, המקדשת את חופש הביטוי ואת חופש העיתונות.

סיכום

על בתי המשפט להמשיך ולמלא את תפקידם המקצועי גם בסביבה תקשורתית רועשת. זה האתגר העומד בפניהם. הם לא לבדם במערכה. הציבור לא מקבל בשנים האחרונות את הפסיקה של בית המשפט כתורה מסיני. לצד המשפט הפוליטי עומד גם המשפט הציבורי – עמדתו של הציבור הנשענת על הדיון באמצעי התקשורת. משפט הציבור חשוב לפעמים לא פחות מהמשפט הפוליטי. במציאות הזאת עומדים למשפט הציבור לא רק הנאשמים במשפטים פוליטיים, אלא גם שאר מוסדותיה של החברה הדמוקרטית ובהם התביעה, השופטים ובתי המשפט וגם העיתונאים ואמצעי התקשורת. המשפט צריך להתערב רק במקרים קיצוניים שבהם נגרם עיוות דין של ממש ועוול לנאשם או לעד. במקרים אחרים יש לכבד את זכות הציבור לדעת ואת חופש הביטוי בפרסומים על הליכים משפטיים. אמון הציבור בבתי משפט לא ייבנה מאיסורי פרסום ומצנזורה של ביקורת, אלא מהחלטות ראויות ומקצועיות של המוסדות המשפטיים, ומעמידתם בביקורת הציבורית לאורך זמן.

ציבורית על ההליך המשפטי, אך בפועל הם מתקשים לקבל את הביקורת ולהפנים את העובדה כי לעתים ההליך הפוליטי יכול להביא לתוצאה שגויה ואף הרת אסון של הרשעת חפים, ודווקא התקשורת יכולה להביא מידע נוסף וביקורת שתמנע את העוול.

העובדה שאיסור הסוביידיצה אינו נאכף כלל, לא כנורמה משפטית מחייבת וגם לא כנורמה אתית במסגרת מוסדותיה של העיתונות, מלמדת כי קיים קושי של ממש, אידאולוגי ומעשי, להגביל את חופש העיתונות ולצמצם את חופש פעולתה בנושא זה. הבסיס להיעדר האכיפה היא ההבנה כי למרות החשש לטוהר ההליך השיפוטי ולהשפעה מזיקה של פרסומים על ההליך, אין בכך כדי להצדיק את הפגיעה הגדולה יותר, שאינה מידתית, בזכות הציבור לדעת. חופש הביטוי וזכות הציבור לדעת כוללים גם את הזכות לברר באמצעות משפט ציבורי או משפט התקשורת שאלות של אשמה וחפות. כמו גם שאלות של צדק, של אחריות, ושל כובד הענישה. המונופול של בתי המשפט בנושאים אלה נגמר. בתי המשפט אינם מקבלים עוד את אמון העיוור של הציבור, אלא אמון מוגבל הנשען על איכות ההחלטות ועל הסיקור התקשורתי של פעולתם. לעתים, כמו בפרשת קצב, מתברר כי העיסוק התקשורתי גם אם יש בו לכאורה מרכיבים של עבירת הסוביידיצה, ולמרות הגינוי שהוא ספג מבית המשפט, תורם דווקא לליבון ראוי של הפרשה ואף מוביל למיצוי הדין בבית המשפט. לחוקי המדינה ולאתיקה המקצועית יש כלים אחרים, ובהם תביעות לשון הרע או טענת שיבוש הליכי משפט, וטענות של "הגנה מן הצדק" שבהם אפשר לעשות שימוש במקרים קיצוניים כשהפרסומים בתקשורת גורמים עוול של ממש לנאשם או לעד או פוגעים בתקינות ההליך המשפטי.

הרטוריקה של בתי המשפט נאחזת באיסור הסוביידיצה ושוללת כל מעורבות של התקשורת בסיקור משפטים פוליטיים שאינה סיקור יבש של המתרחש בדיון פומבי בבית המשפט. אולם נכון יותר להכיר במציאות התקשורתית על יתרונותיה וחסרונותיה, ולהכיר בכוחה של התקשורת ובמגבלותיה. התקשורת אמנם עוסקת במשפט, חושפת פרשיות פוליטיות שראויות לחקירה, ומשפיעה על התנהלות החקירה ועל החשודים, אך כוחה מוגבל. התקשורת לא גוזרת את הדין ולא מכריעה את הכף. לתקשורת אין סמכויות עצמאיות, אין משטרה ובתי כלא, והיא לא זו ששוללת מאנשים את חירותם ואת זכויותיהם. השופטים יכולים וצריכים ללמוד לפעול בסביבה התקשורתית המודרנית, לדעת להפריד בין עבודתה של התקשורת לבין עבודתם ולהפסיק את הדמוניזציה של התקשורת.

לבתי המשפט ולתקשורת תפקידים שונים לחלוטין ואין להתבלבל ביניהם. התקשורת מדווחת בכותרות ענק, חושפת בצבעים עזים, ואפילו מביעה דעה ושופטת, אך אינה יכולה ואינה מתיימרת להחליף את בתי המשפט.

אולם הטיעון שלי בעד פרסומים בעניינים משפטיים בתקשורת אינו נשען רק על חוסר היכולת לאכוף את האיסור על סוביידיצה או על כוחה המוגבל של התקשורת. מאחורי העמדה עומדת גם הבנה שיש לתקשורת כוח, וכי הפרסומים בעניינים משפטיים יכולים לעתים להביא לתוצאה ציבורית שונה מזו שהגיע אליה בית המשפט. גם במקרים כאלה יש להביא בחשבון כי לפעמים דווקא התקשורת והדיון הציבורי יגיעו לתוצאה טובה יותר. לבתי המשפט, למרות היתרונות הברורים שיש להם בכירור האמת ובתהליך השפטיה, יש

מקורות

סנג'רו, ב' ומ' קרמניצר (1999). "המשפט החוזר – מציאות או חלום? על תבוסתו של הצדק בהתמודדות עם כלל סופיות הדיון", *עלי משפט*, 1, עמ' 97-161. **עורך הדיון** (2011). "שופטים חושבים שחשיפה תקשורתית עוזרת בקידום", גיליון מיוחד של **עורך הדיון** על כנס לשכת עורכי הדין באילת, יוני 2011, עמ' 28. פלג ע' (2006). **טנגו מהוסס: יחסי השופטים והתקשורת בישראל**. עבודה מוסמך, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן.

פלג, ע' ור' בוגוש (2010). "הגלימה השחורה והעיתונות הצהובה: יחסם של השופטים אל התקשורת בישראל", *מסגרות מדיה*, 5, עמ' 13-56. פלר, ש"ז (1987). "עבירת רשלנות מכוח דין – נטע זר בתחום הפילי (ע"פ 696/81 אזולאי נ. מדינת ישראל)", *עיוני משפט*, יב, עמ' 581-594. קרמניצר, מ' (1986). "על חופש העיתונות והעבירה של פרסום 'סוב יודיצה'", *משפט פילי קרימינולוגיה ומשטרה*, א, עמ' 164-218. קרניאל, י' (2000). "חופש הביטוי באינטרנט", *עלי משפט*, א, עמ' 163-192. קרניאל י' (2009). **קוד אתי חדש לרשות השידור: הצעת ועדת האתיקה של מליאת רשות השידור**.

רובינשטיין, א' וב' מדינה (1996). **המשפט הקונסטיטוציוני של מדינת ישראל**, כרך 2, ירושלים: שוקן, מהד' 5.

רטנר, א' (2010). **מדד שלטון החוק מחקר אורך, 2000-2010**. חיפה: אוניברסיטת חיפה.

שגב, ר' (2001). **סוביודיצה: הגבלת ביטויים לשם הגנה על תקינותם ותדמיתם של הליכים שיפוטיים**. ירושלים: הספריה לדמוקרטיה, המכון הישראלי לדמוקרטיה.

Caspi, D. & Y. Limor (1999). *The In/Outsiders: The Media in Israel*. Cresskill, NJ: Hampton Press.

Haltom, W. (1998). *Reporting on the Courts*. Chicago: Nelson-Hall.

Haltom, W. & M. McCaan (2004). *Distorting the Law: Politics, Media and the Litigation Crisis*, Chicago: University of Chicago Press.

Karniel, Y. (2009). "Defamation on the Internet: A New Approach to Libel in Cyberspace", *Journal of International Media & Entertainment Law*, 2, 2, pp. 215-239.

Geis, L. (2008). *Law and the Media: The Future of an Uneasy Relationship*. Abingdon: Routledge-Cavendish.

Peri, Y. (2004). *Telepopulism: Media and Politics in Israel*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

אריאן, א' ואח' (2010). **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2010: ערכים דמוקרטיים בישראל הלכה למעשה**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה. בוגוש, ר' וי' הולצמן גזית (2009). "תיקים בתקשורת: בית המשפט העליון בעיתונות הכתובה, 1970-2000, מגמות, מו (2-1), עמ' 62-85. ברק א' (2004). **שופט בחברה דמוקרטית**. חיפה: אוניברסיטת חיפה. **דין וחשבון הוועדה לבחינת הפתיחה של בתי המשפט בישראל לתקשורת אלקטרונית** (יו"ר הוועדה: דורית בייניש), ירושלים: התשס"ה – 2004. **הנחיות לתובעים בנושא העמדה לדין בעבירת הסוב יודיצה**, פורסם בקובץ של משרד המשפטים, **הנחיות היועץ המשפטי לממשלה**, כרך ה', הנחיה מס 51.051, מיום 13 במרץ 1992.

וייץ, ג' (2011). "פרשת הולילנד – הסיפור שלא סופר עדיין", **הארץ**, מוסף, 10.6.2011. <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1230661.html>.

יער א' וי' אלקלעי (2010). **אמון במוסדות וגאווה בהישגיה של ישראל בעשור הראשון של שנות האלפיים**. חיפה: הטכניון.

זמיר, י' (2003). "העיתונות הכתובה: כוח וביקורת", **ספר שמגר**, לשכת עורכי הדין והמסלול האקדמי המכללה למנהל, עמ' 25-45.

חסון, נ' (2011). "אהוד אולמרט בעדותו בבית משפט: אני נאבק כאן על חיי", **הארץ**, 31.5.2011. <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1229790.html>.

יועז, י' (2010). **תיק קצב: מאחורי הקלעים בפרשת החדשות נגד נשיא המדינה לשעבר**, בני ברק: הקיבוץ המאוחד.

לוי וינריב, א' (2011). "סקר עורכי הדין הגדול", **גלובס**, 29.5.2011. <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000649693>.

לימור, י' (2003). "מועצת העיתונות בישראל כמנגנון של גישור ופישור", **נקודת מפגש**, א, 1, עמ' 117-187.

מועצת העיתונות בישראל (2010). **תקנון האתיקה המקצועית של העיתונות**. תל אביב: מועצת העיתונות בישראל.

נגבי, מ' (1995). **חופש העיתונות בישראל – ערכים בראי המשפט**. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

סגל, ז' (1975). "איסור פרסום מטעמי סוב יודיצה: הצעה להיתר ולהסדר אלטרנטיבי", **מחקרי משפט**, ד, עמ' 105, 155.

סגל ז' ואח' (2011). "השפעת התקשורת על עמדות הציבור במשפטים פליליים", **קשר**, 41, עמ' 4-21.

סנג'רו, ב' (2005). "ההודאה כבסיס להרשעה: האומנם מלכת הראיות או שמא קיסרית הרשעות השווא?", **עלי משפט**, ד, עמ' 245-249.